

Erazm Rotterdamskiý

Category: Kitapcy, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly
написано kitapcy | 22 январа, 2025

Erazm Rotterdamskiý

ERAZM ROTTERDAMSKIÝ (1465 – 1536)

Ýewropa Renessansynyň orta çykaran gumanizm akymynyň kerwenbaşylaryndan we iň görnükli wekillerinden biri hasaplanýan Erazm Rotterdamskiý 1465-nji ýylda Gollandiýanyň Rotterdam şäherinde dünýä indi. Orta bilimi alandan soňra "Augustin" dini sektasyna girip, monah bolýar. Ýöne ol hiç wagtam monah sypatynda çykyş etmändir. Özünü ylma bagyşlamak isländigi üçin dini ýolbaşçylardan monah eşigini geýmezlige rugsat alypdyr. Okuwyna Pariž uniwersitetinde dowam edýär. Ol Angliýa gidende Jon Kolet, Tomas Mor ýaly progressiw adamlar bilen tanyşýar we dostlaşýar.

E. Rotterdamskiý Papalygyň aňyýetlere siňen gegemoniýasyna garşy çykmak bilen birlikde, hristianlygyň hakyky ruhuny gadymy döwürden gözledi. Ylmyň we sungatyň pajarlap ösmegi üçin Ýewropanyň sungata we ylyma bolan garaýşynyň bitewileşmegini gumanizmiň ilkinji şertleriniň biri hasap etdi. Ol özboluşly eserleri we terjimeleri bilen Ýewropada antiki döwür düşüňjeleriniň ýaýramagyna uly goşant goşdy.

Martin Lýuteriň dini reformalary başlanda, buthanalaryň özgerdilmegi baradaky pikire gol ýapandygyna garamazdan, hristian dünýäsiniň agzalalyga we bölünişige iterilmegine gazaply garşy çykýardy.

E. Rotterdamskiý 1536-njy ýylda häzirki Şweýsariýanyň Bazel şäherinde aradan çykanda, Ýewropanyň progressiw durmuşynda Rim papasy jynazasyna geljek derejede hormat-sylagy bardy.

Rotterdamskiniň "Kakabaşlygyň öwgüsi" ("Morias enkomion seu laus stultitiae") eseri öz gymmatyny häzire çenli saklap bilen ýeke-täk eserdir. Ol bu çaklaňja kitabyny 1509-njy ýylyň tomus aýlarynda Italiýadan Angliýa barýarka ýazmagy meýillesdirdi. Soň kitaby Angliýadaky dosty Tomas Moruň öýüne baransoň ýazdy

we kitaby-da dostuna bagyşlady. Ol hiç bir çeşmeden peýdalanman ýazan bu kitabyňy bary-ýogy birnäçe günüň içinde ýazyp gutarypdyr.

Satira žanrynda ýazylan eserde paralellikde iki garaýyş öňe sürülýär. Olaryň birinjisine görä hakyky danalyk – kakabaşlykdyr (dälilikdir). Ikinji pikire görä bolsa, özüňi dana sanmak – hakyky kakabaşlykdyr.

Adama ýaşamak üçin güýç berýän zadam hakyky danalyga ýetmekde gönüden-göni kakabaşlygyň özi. Eserde dälilik (stultitia) öz-özüne öwgüli odalar düzýär; şol bir wagtyň özünde çagalykda, garrylykda, söýgi, dostluk we maşgala gatnaşyklarynda, syýasatda we uruş hereketlerinde, ylymda dälibaşlygyň adama nähili erk edişi suratlandyrylýar.

Hristian dünýäsi hem bu panoramanyň çarçuwasyna salnyp görkezilýär. Rotterdamskiý "kakabaşlyga" salyp döwrüniň buthanasyna we ruhanylaryna agyr tankydy bellikleri edipdir. Eseriň häzirki günlere çenli gymmatyny gorap saklamagy, onuň adam aňyýetine garşy şowakörlükleriň islendigine garşy gönükdirilen tankyt diýip hasaplanmagyndadyr.

Ýazylyş stili taýdan "Kakabaşlygyň öwgüsi" latyn şahyry Gorasiniň "hakykaty gülkä salyp aýtmak" prinsipiniň iň gowy nusgasydyr. Şeýle-de, bu eserde Lukian Samosatskiý we Libaniý ýaly antiki döwrüň başga-da birnäçe ýazyjysynyň ýiti täsirlerini görmek bolýar.

■ Rotterdamskiý yslamyň duşmany

Stambuluň Sabahattin Zaim uniwersitetiniň professory, ylahyýetçi Hydyr Özjan ýakynda (2018-nji ýylyň oktýabr aýynda) "TRT-1" döwlet teleýaýlymynda her çarşenbe bolýan "Pelin Çift ile Gündem Ötesi" dokumental telegepleşiginde eden çykyşynda Erazm Rottersamskiniň osmanlylara we yslam dinine duşmançylykly pikirde bolandygyny aýtdy. H.Özjanyň aýtmagyna görä, hatda Rotterdamskiý musulmanlara bolan duşmançylykly pikirleri oýarýan separatistik kitaplaryň üçüsini ýazandygyny aýtdy. Aýdylýan kitaplaryň häzirlilikçe bize elýeterli däldigi üçin, ol professor Özjanyň haýsy kitaplara yşarat edendigini

bilemzok. Şeýle-de bolsa, Rotterdamskiniň "Kakabaşlygyň öwgüsi" kitabyndan: "Iňlisler owadanlyk, saz we iýip-içme bilen, şotlandiýalylar şejeresi, korollyk sylag-serpaýlary we dialektikalary bilen, fransuzlar salyhatlylygy we ylahyýetçilgi bilen, italýanlar suhangöýligi we çeper edebiýatlary bilen, grekler ylymlaryň düýbünü tutujylygy bilen, nemesler uzyn boýlulygy we müneçjimligi bilen, türkler bolsa warwarlyklary we dinleri bilen öwünmegi gowy görýärler" – diýen setirlerini mysal getirsegem, onuň duşmançylygynyň näderejede bolandygyna göz ýetirmek kyn bolmasa gerek.

Rotterdamskiniň yslama bolan duşmançylygy öz döwrüniň syýasy wakalaryna baglamak gerek. Çünki gaýy türkmenleriniň esaslandyran Osmanly döwletiniň ýeňilmezek yslam goşuny Ýewropanyň jümmüşine – Wenanyň eteklerine çenli gitmegi başarypdy. Ýewropalylaryň howsalasy bu günki gün golland gazetlerinde makalar bilen çykyş edýän Just Lagendižkiň Osmanly patyşasy Kanuny Soltan Süleýman barada ýazan kitabynda Rotterdamskiniň eserlerinden alynan mysallar arkaly anyk görkezilýär.

Gollandiýaly ýazyjy Bum hem XVI asyrda älemi sarsdyran Osmanly häkimiýetiniň salan gorkusynyň häzirki ýewropalylaryň musulmanlara bolan garaýşynda nähili yzlary galdyrandygyny görkezmek üçin Rotterdamskiden mysal getirýär.

E.Rotterdamskiý "Türklere garşy uruş" ("De Turkenkrijg") traktatynda osmanlylary wagşy warwarlar, yslam dinini bolsa garaňky din diýip atlandyrypdyr.

Şol wagtlar ýewrolalylar kitap neşir etmegi ýaňy öwrenip ýördüler. Şonuň üçinem Rotterdamskiniň separatistik pikirleri broşýura görnüşinde köpeldilip, münlerçe ekzemlýarda halka ýaýradylýardy. Netijede ýewropalylar "osmanly belasyna" garşy aýaga galдыryldy. Osmanlylary ýerden alyp, ýere sokýan pikirleriň hiç birisem Osmanly döwleti baradaky hakyky maglumatlara esaslanmaýardy. Muňa garamazdan onuň pikirleri ýewropalylaryň yslamy tanamagynda, şu günlere çenli dowam edip gelen nädogry garaýşyna öz ýiti täsirini ýetirdi.

Muňa garamazdan E.Rotterdamskiý ýewropalylaryň gözünde beýik akyldarlaryň biri hasaplanýar. Hatda onuň adyny göterýän

"Erazmyň şägirtleri" atly ýörite okuw programmasy hem bar.

Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly